

Література

1. Бойко Л. М. Наслідки реформування земельних відносин у сільському господарстві Полтавської області / Л. М. Бойко // Землеустрій і кадастр. — 2008. — № 3. — С. 36—42.
  2. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко С. В. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, С. В. Міщенко — К., 1999. — 245 с.
  3. Олійник О. В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: навчальний посібник / О. В. Олійник — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 288 с.
  4. Сільське господарство Полтавської області. Статистичний збірник за 2007 рік / За ред. В. Є. Русінова. — Полтава: Головне управління статистики у Полтавській області, 2008. — 270 с.
  5. Тихонов А. Г., Гребенюк Н. В., Тихоненко О. В., Феденко В. П. Наукові засади сталого розвитку землекористування: принципи, індикація, показники / А. Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк, О. В. Тихоненко, В. П. Феденко // Землекористування. — 2002. — № 2. — С. 13.
  6. Трегобчук В. М. Аграрная реформа, приватизация земель и экология // Преобразование сельского хозяйства в Украине: опыт, перспективы: Мат-лы междунар. экон. конф., 19—20 апр. 1995 г. — К., 1995. — С. 34—37.
  7. Україна у цифрах 2007 / За ред. О. Г. Осауленка. — К.: Державний комітет статистики, 2008. — 260 с.
  8. Формування ринку землі в Україні // За ред. А. С. Даниленка, Ю. Д. Білика. — К.: Урожай, 2006. — 277 с.
- Стаття надійшла до редакції 02.07.2009

УДК 338.495.5:339.5

Н. Б. Побережець
аспірант

(Уманський державний аграрний університет)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ

В роботі розглянуто основні аспекти розвитку ринку соняшникової олії в Україні і світі. Зроблено аналіз та оцінку основним тенденціям змін на ринку соняшникової олії за останні роки

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок соняшникової олії, зовнішньоекономічна торгівля, показники динамічних рядів.

KEY WORDS: sunflower oil market, external trade, index of dynamic series.

Олійно-жировий підкомплекс має важливе значення у формуванні бюджету та зміцненні експортного потенціалу України, його

го соціальне значення полягає у забезпеченні робочими місцями населення. Соняшникова олія — це один із небагатьох продуктів харчування в народному господарстві, який користується постійним попитом та стабільно продається на зовнішніх ринках. Олійна галузь у період фінансової кризи може забезпечувати країну істотними фінансовими надходженнями. Але постійне адміністративне регулювання ринку не сприяє налагодженій роботі галузі, а, навпаки, гальмує її розвиток. Україна має унікальні можливості для розвитку олійно-жирового підкомплексу; виробництво рослинної олії може стати одним із основних чинників для вдосконалення зовнішньоекономічної торгівлі. З кожним роком попит на соняшкову олію зростає, підвищується її вартість. Перш за все, це обумовлено швидким розвитком біопаливної промисловості на основі рапсу (рапс має значну перевагу на посівних площах порівняно із соняшником); зростанням попиту на соняшкову олію в країнах Південно-Східної Азії (Індії, Пакистані та Китаї), який пов'язаний із збільшенням чисельності населення в цьому регіоні.

Вагомих результатів у дослідженні зовнішніх і внутрішніх ринків аграрної продукції та особливостей розвитку експортної діяльності АПК досягли у своїх роботах багато вітчизняних учених, зокрема В. П. Галушко, І. В. Кушнір, А. М. Кандиба, С. М. Кваша, М. Й. Малік, П. Т. Саблук, В. І. Власов, О. М. Шпичак. Ринок насіння соняшнику та продуктів його переробки досліджує у своїх працях О. Маслак. Він розглядає вітчизняний олійно-жировий підкомплекс як експортно залежний і такий, що потребує втручання держави [1]. О. І. Пластун у своїх дослідженнях стверджує, що державне регулювання олійної галузі є досить ефективним і виправданим засобом впливу на розвиток внутрішнього ринку та зовнішньоекономічної діяльності підприємств [2].

Метою статті є визначення основних аспектів економічного розвитку ринку соняшкової олії в контексті зовнішньоекономічної діяльності та дослідження ринку за допомогою показників динамічного ряду.

Після розпаду СРСР олійно-жировий підкомплекс України, як і вся вітчизняна економіка, потрапив у скрутне становище. Були втрачені традиційні канали збуту продукції та зв'язки з постачальниками. Вхідження України в режим вільної міжнародної торгівлі не виправдало позитивних сподівань вітчизняних виробників соняшкової олії, в основному через загальні економічні труднощі, високу собівартість вітчизняної продукції. Перші контакти із державами далекого зарубіжжя сприяли надходженню якісного імпортного товару, який заповнив внутрішній ринок України.

Як наслідок, виробництво соняшникової олії в Україні тільки в першій половині 90-х років зменшилося більше ніж у 1,5 разу.

На початку 90-х років майже всі обсяги виробництва насіння соняшнику перероблялися на олію, але з розвитком зовнішньоекономічної діяльності з 1995 року значні партії соняшнику було експортовано. Це призвело до недозавантаження виробничих потужностей олієекстракційних заводів України та погіршення їх фінансового стану [3, с. 96].

В середині 90-х років для виробників та трейдерів експорт насіння соняшнику був більш прибутковий, ніж його продаж вітчизняним переробникам, які були не здатні конкурувати із закордонними виробниками. Низька ефективність переробки була головною характерною особливістю вітчизняних переробників того періоду. Застарілі технології переробки та високий рівень споживання енергії не сприяли ефективному виробництву соняшникової олії. Через нестачу обігових коштів переважна частина контрактів із переробки насіння соняшнику укладалася за давальницькими умовами. Обсяги переробки соняшника та виготовлення олії значно зросли після запровадження експортного мита на насіння соняшника, значно активізували роботу великі олійно-жирові комбінати, став привабливішим інвестиційний клімат у цьому підкомплексі [4, с. 25].

Глобальне виробництво і споживання рослинної олії зросло у всіх сегментах сектора — виробництво насіння, шроту і власне олії. Існуюча тенденція дає змогу припустити, що зростання і надалі продовжуватиметься. З іншого боку, збільшення споживання призведе до постійного росту споживчих цін, які стимулюватимуть виробництво олії. В Україні споживання рослинної олії за 1990—2007 рр. поступово збільшувалось на 0,7 кг щорічно. Тенденцію зміни динаміки споживання соняшникової олії за 1990—2007 рр. характеризує рівняння прямої, яке має вигляд: $y = 0,7017x + 8,4917$ (рис. 1).

Країни із достатніми потужностями для переробки, навіть якщо потребують імпорту, переважно завозять сировину, щоб завантажувати власні потужності, забезпечувати робочі місця в середині країни. Саме такої політики дотримуються країни ЄС. Вони традиційно імпортують соняшник та сиру соняшникову олію (яку потім доробляють на своїх підприємствах) з Аргентини. Європейські переробники досить охоче свого часу закуповували українське та російське соняшникове насіння. Після введення Україною та Росією експортного мита на насіння соняшнику експорт олійних значно скоротився, однак вийти на європейський ринок соняшниковій олії виявилось непросто [3, с. 97].

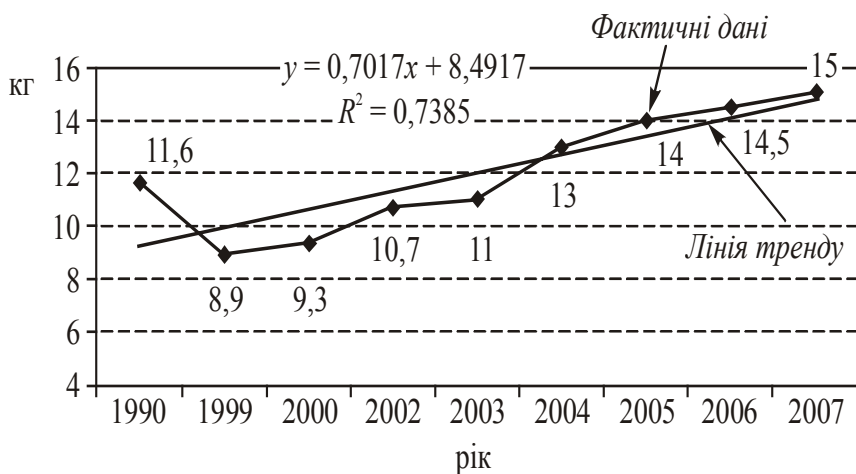

Рис. 1. Динаміка споживання рослинних олій на душу населення в Україні, кг

* За даними USDA FAS.

Дві третини світового експорту олії припадає на Малайзію та Індонезію. Євросоюз, як нетто-імпортер олій, посідає друге місце по зовнішніх поставках після Китаю. Індія за найближче десятиліття залишиться в трійці світових лідерів — імпортерів олій [5, с. 6].

Для аналізу зміни економічних явищ і процесів за певний період широко використовуються ряди динаміки. Рядом динаміки називають часову послідовність значень економічних показників. Це хронологічні (моментні) або часові (інтервальні) ряди значень показника, які дають змогу аналізувати особливості розвитку того чи того економічного явища.

Аналіз динамічних рядів допомагає виявити низку закономірностей і тенденцій, які виявляються в досліджуваному явищі. За допомогою рядів динаміки можна одержати такі дані: інтенсивність зміни досліджуваних показників (зростання, зменшення, стабільність); середній рівень показника і середню інтенсивність змін; тенденції щодо зміни показників.

Динаміку експорту та імпорту соняшникової олії в Україні за 2004—2007 роки розглянуто в табл. 1. Узагальнивши дані табл. 1 розрахуємо показники приросту експорту та імпорту соняшникової олії.

Таблиця 1

ЕКСПОРТ-ІМПОРТ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ*

Роки	Експорт			Імпорт		
	тонн	млн дол. США	Вартість одиниці продукції, дол. США/т	тонн	млн дол. США	Вартість одиниці продукції, дол. США/т
2004	868423,4	527,9	607,88	1334,0	0,6	449,78
2005	851211,2	545,2	640,50	1098,2	0,5	455,29
2006	1624811,0	920,1	566,28	107,3	0,1	931,97
2007	1919737,2	1519,0	791,25	266,8	0,2	749,63
В сер. за 4 роки	1316045,7	878,1	651,48	701,6	0,4	646,67

* За даними Держкомстату України.

Позначимо щорічні об'єми експорту чи імпорту соняшникової олії в грошовому та кількісному еквіваленті, відповідно, через V_i та W_i , де i — рік, який розглядається, отримуємо розрахункові співвідношення для щорічного приросту (спаду) експорту (імпорту):

$$\Delta V = \frac{(V_{2007} - V_{2004})}{3V_{2004}} \cdot 100\%, \quad (1)$$

$$\Delta W = \frac{(W_{2007} - W_{2004})}{3W_{2004}} \cdot 100\%, \quad (2)$$

$$\Delta C = \frac{(C_{2007} - C_{2004})}{3C_{2004}} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де $C_i = V_i/W_i$.

Результати розрахунків запишемо у табл. 2.

Таблиця 2

**ДИНАМІЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕКСПОРТУ
ТА ІМПОРТУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ за 2004—2007 роки**

	Експорт	Імпорт
$\Delta V, \%$	62,58	– 22,22
$\Delta W, \%$	40,35	– 26,67
$\Delta C, \%$	10,06	22,22
$\Delta V/\Delta W$	1,55	0,83

Отже, експорт соняшникової олії за розглянутий період дослідження 2004—2007 роки у грошовому еквіваленті збільшився на 62,58 %, у кількісному еквіваленті — на 40,35 %, а імпорт зменшився відповідно на 22,22 % і на 26,67 %, що свідчить про зміцнення галузі як експортно орієнтованої. Якщо $\Delta V/\Delta W > 1$, то середньорічний приріст експорту (імпорту) соняшникової олії в грошовому еквіваленті перевищує приріст у кількісному еквіваленті, що обумовлено зростанням цін, інфляцією та іншими факторами.

Визначимо інтенсивність та тенденції виробництва рослинної олії у світі за допомогою динамічних рядів (табл. 3).

Таблиця 3

ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА РОСЛИННОЇ ОЛІЇ У СВІТІ*

Маркетинговий рік	Виробництво, млн т	Абсолютний приріст, млн т		Темп зростання		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1 % приросту, млн т
	Y_i	Δ_i	Δ_b	$Tзр_i$	$Tзр_b$	$Tпр_i$	$Tпр_b$	A_i
1994/95	67,79	...	0	...	1,000	...	0,0	...
1995/96	71,24	3,45	3,45	1,051	1,051	5,1	5,1	0,678
1996/97	73,71	2,47	5,92	1,035	1,087	3,5	8,7	0,712

Маркетинговий рік	Виробництво, млн т	Абсолютний приріст, млн т		Темп зростання		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1 % приросту, млн т
	Y_i	Δ_i	Δ_b	$Tзp_i$	$Tзp_b$	Tnp_i	Tnp_b	A_i
1997/98	75,26	1,55	7,47	1,021	1,110	2,1	11,0	0,737
1998/99	80,42	5,16	12,63	1,069	1,186	6,9	18,6	0,753
1999/00	86,00	5,58	18,21	1,069	1,269	6,9	26,9	0,804
2000/01	89,71	3,71	21,92	1,043	1,323	4,3	32,3	0,860
2001/02	92,75	3,04	24,96	1,034	1,368	3,4	36,8	0,897
2002/03	95,82	3,07	28,03	1,033	1,413	3,3	41,3	0,928
2003/04	102,53	6,71	34,74	1,070	1,512	7,0	51,2	0,958
2004/05	111,32	8,79	43,53	1,086	1,642	8,6	64,2	1,025
2005/06	118,11	6,79	50,32	1,061	1,742	6,1	74,2	1,113
2006/07	122,39	4,28	54,60	1,036	1,805	3,6	80,5	1,181
2007/08	127,33	4,94	59,54	1,040	1,878	4,0	87,8	1,224

* За даними USDA FAS.

У 2007/08 мр (маркетинговому році) виробництво рослинної олії збільшилося порівняно із 2006/07 мр на 4940 тис. грн, або в 1,04 разу, або на 4 %, а порівняно з 1994/95 мр, тобто за період 1994/95-2007/08 маркетингові роки, відповідно на 59540 тис. грн, або в 1,9 разу, або на 87,8 %. Кожний відсоток абсолютного приросту у 2007/08 мр становив 1224 тис. грн.

Олійно-жирове виробництво є одним із багатьох харчових виробництв, продукція якого не тільки реалізується на споживчому ринку, але й залишається невід'ємним компонентом широкого асортименту хлібобулочних, кондитерських, кулінарних виробів, консервів та інших товарів харчової промисловості. Воно також тісно пов'язане з миловарним виробництвом. Збільшення обсягів олії дозволило збільшити виробництво супутніх видів продукції олійно-жирової промисловості.

Ситуацію за останні три маркетингові роки на ринку соняшникової олії України ілюструє баланс попиту та пропозиції (табл. 4). Попит на харчову олію визначається внутрішнім споживанням та експортом. Обсяг імпортованої олії за розглянутий період був незначний, але за три роки збільшився із 0,1 тис. т до 0,9 тис. т. Виробництво соняшникової олії у 2007/08 мр зменшилося на 495 тис. т порівняно із 2006/07 мр.

Таблиця 4

**БАЛАНС ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЙ
СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ, тис. т [6, 7]**

	Маркетинговий рік		
	2005/06	2006/07	2007/08
Початкові запаси	38	82	14
Виробництво	2131	2379	1884
Великі спеціалізовані підприємства	1895	2021	1718
Середні і малі підприємства	236	358	166
Імпорт	0,1	0,3	0,9
Пропозиція	2170	2461	1899
Споживання	550	555	525
Експорт	1514	1861	1325
Втрати, інше	24	27	21
Загальний розподіл	2088	2449	1871
Кінцеві залишки	82	12	28
Відношення запасів до розподілу, %	3,9	0,5	1,5
Споживання олії на людину в рік, кг	11,7	11,9	11,3

Головними причинами зменшення виробництва олії були: введення в дію постанови Кабміну України від 12.03.2008 р. № 189 «Про затвердження обсягів квот на олію соняшникову та насіння соняшнику, експорт яких підлягає ліцензуванню до 1 липня 2008 р. та порядку видачі ліцензій» [8], у результаті чого виробництво простоювало деякий час; зменшення експортного мита на насіння соняшнику до 14 %.

Зростанню виробництва соняшникової олії сприяють нарощування експорту; розвиток виробництва біопалива; розвиток рин-

кової інфраструктури; прозора та прогнозована державна політика; відсутність торговельних та цінових втручань з боку держави.

Аналіз виробництва, експорту та імпорту рослинної олії, зокрема соняшникової, за допомогою показників динамічних рядів дає можливість виявити тенденції розвитку олійної галузі як в Україні, так і в світі. За допомогою цих показників було визначено, що виробництво рослинної олії у світі та експорт соняшникової олії в Україні має тенденцію до збільшення з кожним роком. Поряд із цим споживання рослинних олій також збільшилося, в основному через зростання населення та подорожчання тваринних жирів. Отже, розвиток виробництва соняшникової олії є стратегічно важливим напрямом для зміцнення конкурентних позицій України на зовнішніх ринках. Використання вітчизняного і зарубіжного досвіду, підтримка державою інвестиційно-інноваційних проєктів, наявні природно-кліматичні умови і виробничотехнічні потужності сприяють тому, що Україна може стати одним із основних експортерів соняшникової олії на світовому ринку, а послідовна державна політика сприятиме конкурентоспроможності олійно-жирової галузі.

Література

1. Маслак О. Ринок соняшнику: втрачені надії / О. Маслак // Пропозиція. — 2009. — № 1. — С. 56—58.
2. Пластун О. І. Результати державного регулювання експорту олійних продуктів / О. І. Пластун // Економіка АПК. — 2004. — № 10. — С. 131—134.
3. Кушнір І. В. Розвиток сільськогосподарського виробництва в умовах світової інтеграції. — Миколаїв: МДАУ, 2008. — 297 с.
4. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні / за ред. Шпичака О. П. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 204 с.
5. Прогноз розвитку світового ринку олій на 2007—2016 рр. // Агропрофі. — 2007. — № 15. — С. 6.
6. Украина: анализ рынка масличных культур и продуктов переработки в 2007/08 МГ // Олійно-жировий комплекс \\\ Ежеквартальный научно-практический журнал. — 2008. — № 3 (22). — С. 25—29.
7. Рынок семян подсолнечника и продуктов переработки в Украине: текущее состояние и перспективы // Олійно-жировий комплекс. Ежеквартальный научно-практический журнал. — 2007. — № 4 (19). — С. 30—34.
8. Житков А. «Кернел Груп» отримав 30 % експортної квоти на олію / А. Житков // Агропрофі. — 2008. — № 16. — С. 13.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2009